

Hembygden

tema: *Skrönor & sägner*

INNEHÅLL

LEDAREN	2
DEN GAMLA BILDEN	3
FRÅN BRATTSELE NÄRA LAPPLANDSGRÄNSEN.....	4
SÅ MINNS VI ERIK DANIELS.....	6
FOLKMINNEN I MURBERGETS ARKIV	8
DE BORTKOMNA BARNEN OCH DERAS GRAV.....	10
EN SORGLIG BERÄTTELSE.....	10
MIN BARNDOMS ORDSPRÅK	11

ATT VANDRA BLAND VITTRA

OCH ANNAT SKRÖMT PÅ MURBERGET.....	12
ELVIRA MADIGANS KÄRLEK OCH GRYMMA DÖD 13	
GLÄDJEN I ATT FÅ VISA OCH BERÄTTA.....	14
FRÅN SJÄLEVAD.....	14
HUS MED HISTORIA I MEDELPAD	
OCH ÅNGERMANLAND.....	15
HÄLLINGS KALLE.....	18
SKIDSTAVARNA.....	19

Ledaren

I Östanskär, Indal, stod ett hus länge obebott. Det fick rykte om sig att vara fullt av spöken och skrömt. Till slut sades det att det var ett "ont" hus. Det utstrålade så mycket ond-ska, att ungdomar som for förbi på vägen på sina mopeder fick motorstopp och tvingades dra moppen förbi huset. Först när de var en bit bortom det, kunde de åter starta.

Våra hembygder är fulla av historier som väntar på att bli nertecknade och sparade. Det är skrönor om starka kar-lar och kvinnor som gör det omöjliga. Som historien om han från Gudmundstjärn som bar vedspisen på ryggen och samtidigt plockade hjortron för det var så jobbigt att sätta ner och ta upp spisen igen. Där finns spökhistorier om olyckliga som inte får ro i graven utan visar sig för de efterlevande. Där finns sägner om människor som botats från plågor i en helig källa eller historier om folk som mött vittra eller älvor och kollrats bort.

Allt detta, vårt imaginära kulturarv, förtjänar att tas till vara lika mycket som våra föremål och hus. De berättar

om människornas villkor förr, vad de trodde på och vad de upplevde.

UNESCO hade förra året ett upprop om att k-märka även imaginära kulturarv. Vi kan här börja med att inventera och spara de minnen som finns i vår bygd. Det kan också bli spännande träffar på våra hembygdsgrändar när vi berättar, sjunger och spelar vårt gemensamma arv.

Vi vill med detta nummer av Hembygden inspirera till studier av hembygdens skrönor och sägner. Med detta räcker vi över stafettpipen till er ute i Hembygdsföreningarna och övriga läsare av tidningen att fortsätta arbetet. Har ni hört någon spännande historia, så hör av er, så kan vi berätta den vidare för läsarna.

Bengt-Erik Näsholm
ordförande
Ångermanlands
hembygdsförbund

Margareta Johansson
ordförande
Medelpads
hembygdsförbund

Omlagsbild – två röda härbren i Grundsunda. Grundsunda hembygdsförening drog en vinstlott i regeringens satsning Hus med historia. 198 000 kronor fick föreningen till upprustning av två byggnader, "fattigboas" och prästgårdens förrådshärbre från mitten av 1800-talet. Pengarna användes dels till takspån och annat material, dels till grundarbeten som utfördes av en firma. Dessutom ställde ett arbetslag från byggnadskommittén upp ideellt med takläggning m.m. Nu står de röda timmerhärbrena stadigt igen och de proffsigt lagda spåntaken ska hålla många år framåt. Foto Staffan Norstedt

Hembygden

Redaktör och ansvarig utgivare:

Anders Sällvin
Tel 070-66 21 500 / 060-421 08
anders.sallvin@hotmail.com

Hembygden utges av Medelpads och Ångermanlands Hembygdsförbund i 4 nummer årligen. Distribueras gratis i 10 ex. till samtliga hembygdsföreningar anslutna till förbunden. Prenumeration 100,-/år, insättes på BG 5491-5806. Ange "Prenumeration Hembygden" samt ditt namn och din adress.

Lösnummer 30,- kan beställas av
Börje Eriksson: 0612-120 07 / 070-517 67 63

Redaktionskommitté

Ann Renström
ann.renstrom@telia.com
Tel. 0612-214 16
Sunnanåker 301, 873 92 Bollstabruk

Margareta Johansson
margareta@vaxtfoto.se
Tel. 060-931 11
Östlönning 1612, 860 40 Indal

Laila Söderström
laila.soderstrom@telia.com
Tel. 0613-331 15
Skallsta 504, 872 98 Noraström

Anders Sällvin
anders.sallvin@hotmail.com
Tel. 060-421 08
Åstön 765, 860 35 Söråker

ISSN 1100-0554

Form & tryck: Princo Sundsvall.

Besök våra hemsidor

www.hembygd.se/medelpad
www.hembygd.se/angermanland

Kommande nummer

Manusstopp nr 4: 10 november
Tema nr 4, 2010: Mat
Tema nr 1, 2011: Textil & hantverk

Den gamla bilden

Anna Edsfors i Eden, Junsele, äger bilden med de glada barnen som har klätt ut sig/klätts ut till zigenare. Eller möjligen indianer – flickan har ju fjädrar i håret? Eller möjligen dalfolk – pojken har både hatt och väst? Det får vara hur det vill med den saken, roligare kan de inte ha det! Fotografen har lyft upp barnen på bordet utanför köksfönstret och de gillar uppenbarligen läget!

Anna Edsfors mamma hette Hedda. Hon i sin tur var dotter till Björkqvist som drev affär i det hus som

sedan blev Konsum. Heddas syster Hermine hade en tid café hemma i huset. Den unge kavaljeren Åke Danielsson är son till Hermine. Hedda hade också en bror, Kurt Björkqvist, och han är far till Biggan (eller Birgitta) på bilden. Barnen är alltså kusiner. Fotografen är okänd.

Elsie-Mari Svensson, f.d. Edenbo, har berättat om fotografiet och förmedlat kontakten, så att vi har kunnat låna det. Tack Anna och Elsie-Mari!

Från Brattsele nära Lapplandsgränsen

Barbro Dörfler skriver återkommande på Gulseles hemsida (www.gulsele.junseleby.se). Här några smakprov på hennes "underfundiga funderingar".

Dags för lite kvinnlig fägring i spalterna, skriver 40-talist utflyttad från Brattsele 1964. Redan då saknades utkomst-möjligheter. Med halva linneskåpet, stekpanna och lånad vinterkappa anträdde färden mot den stora staden. Jag var nätt och jämt "gärv" (vuxen) och skrämshickan lurade i bakgrunden. Men jag har insett, att för Gud och – möjligen norrlänningar – är ingenting omöjligt.

Apropå tidigare inlägg om "rumpen": har någon hört tala om "rumpdrag"? Min far sa ibland till oss barn när vi såg en chans att vidga vyerna: "Jag vill inte ha något rumpdrag med mig". Min snälla pappa...

Likaväl som jag kan tala lite latin med de lärde (sjuk-sköterska till professionen) så kan jag tala med bönder på deras språk. För se ränderna går aldrig ur. Vissa uttryck ligger i träda, men de friskas upp bl. a. genom Nicke Sjäns alster.

Min lillebror Göran, jag och lillasyster Carina, med efternamnet Lundqvist. Vi är "söndagsfina" för på 50-talet var söndagen fortfarande en vilodag.

Internationella kvinnodagen...

Solförmörkelsedagen 1954 gick flyttlasset till min mors föräldrahem i Brattsele. Jag skulle börja 3:e klass. För att lära känna byns flickor inviterade jag dem till en dambjudning i lekstugan. I ett obehagat ögonblick tömdes godis-skålen. Signalement fanns som stämde väl överens på några av byns grabbar. De hade tydligen nåtts av ryktet om ett taberas. Eftersom brottet numera är preskriberat så avstår jag från några namngivelser. Men det skulle förvåna mig, om inte denna händelse bidragit till den internationella kvinnodagens genomslagskraft.

Skolbilen

Skolbilen rattades skickligt av Pelle Svensson. Vi skolbarn småkivades om vilka som skulle få sitta i framsätet. Det gick att klämma in några stycken där. Ett och annat finger blev väl klämt, men vad jag minns, så var stämningen god. Trångt kunde det bli när någon vuxen ville följa med och då rök ju också chansen till parkettplats. Ibland skickades beställda matvarukartonger med från Gustav Jansson, särskilt på lördagar. Vi gick ju i skolan även denna dag. En

Mormor, Ida Hansson, som jag fick dricka kaffe hos. Här är det hon som spinner och inte katten. Mormor är så inne i sin uppgift att hon verkar helt oberörd.

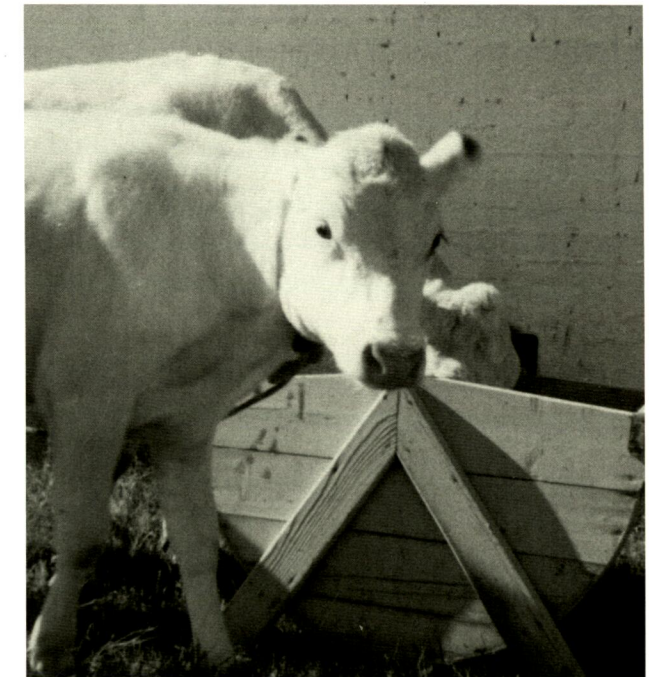
gång fick bocken Bruce från Nymyren på väg till Brattsele på friarfärd åka med i bilen. Lite ulldoft mer eller mindre spelade inte så stor roll. Fårgråt hade vi ju redan i ögonen, och på vintern var ullvantarna ofta våta och laddorna gjorde också sitt till aromen. Lappskor var på modet, men jag lyckades aldrig förvärva några.

En skolkamrat hade tendens till näsblödning. En gång vid ett sådant tillfälle stannade Pelle bilen och jag fick springa in till en stuga för att be om hushållspapper. Frun i huset klippte snabbt av ett bättre, begagnat kalsongben. Det tjänade briljant sitt syfte. Kalsongben var förresten suveräna till disktrasor. Tala om återanvändning. Man var miljömedveten redan då. Tänk så duktiga människor var på att tillvarata saker och ting. Intet fick förfaras. Av ingenting gjordes någonting – nästan jämt. Rena ingenjörskonsten. Apropå laddor; jag arbetar ideellt på en Second-Hand-af-fär. Häromdagen fick vi in ett par grå laddor till försäljning. Nostalgi!

Ädla drycker...

Redan i 5-årsåldern introducerades jag i kaffedrickandets ädla konst. Mormor var före sin tid. Hos henne fick jag CAFFE LATTE. Varianterna har sedermera utökats.

Någon mjölkkonsument blev jag aldrig, men ändå stor vän till våra kor: Maj-Blom från Nymyra, Snövit från Tjäl och Rosa, en hemmaprodukt. Vid några enstaka tillfällen hjälptes min kusin och jag åt att mjölka mosters kor, när hon var bortrest. Hon hade väggarna tapetserade med diplom på felfri mjölkleverans till mejeriet. När vi mjölkat avstod moster från leverans. Kanhända att något halmstrå hamnat i stävan när man duckat för kons svansförling i hennes försök att avhysa inkräktaren på mjölkpallen.

Rosa närmast kameran och Snövit, som dricker vatten ur en tvättmaskin. Träskaret fylldes med vatten och en vaggva var "motorn".

Ibland kunde vi syskon, när vi uppfört oss någorlunda exemplariskt, få dela på en dricka. 3 näsor trycktes mot bordskanten för att utröna, att ingen snedfördelning skulle ske. Därefter släcktes törsten. Till jul visste överflödet inga gränser: då tilldelades vi varsin julmust. Det var nästan mer än man mäktade med.

Prenumerera på Hembygden

Tidningen Hembygden utges av Medelpads och Ångermanlands Hembygdsförbund

Sätt in 100:- på BG 5491-5806 och ange "Prenumeration Hembygden" samt ditt namn och din adress.

4 nummer 100kr

Beställ lösnummer!

Det går bra att beställa gamla nummer av Hembygdens (f.d. Angerman) à 25 kr. Betala på bg 5491-5806 och ange vilket/vilka nummer Du vill beställa. Glöm inte att uppge namn och adress! Eller ring till Börje Eriksson 0612-120 07 eller 070-517 67 63 och gör Din beställning! Börje har även äldre nummer av Angerman i lager.

Angerman
2008 nr 4, tema: Det gröna kulturarvet
2008 nr 5, tema: Jul
2009 nr 1, tema: Skogen
2009 nr 2, tema: Byggnadsvård & byggnadstradition
2009 nr 3, tema: Märkesåret 1809 Finland Sverige
2009 nr 4, tema: Fiske

Hembygdens
2010 nr 1, tema: Arkiv & Fiske
2010 nr 2, tema: Landskap i förvandling
2010 nr 3, tema: Skräror & sägner

Så minns vi Erik Daniels

Bilden är en minnesanteckning av Hampe Svanberg, från ett besök han och bröderna gjorde hos den underlige mannen i skogen.

Hampe har i en tidningsartikel berättat om hur han och bröderna fick en mjölkhämtare med sig för ett besök hos gubben, och fick också komma ända in i kojans.

Hampe är därför den ende som personligen har kunnat ge en beskrivning av Erik Daniels.

Erik Danielsson-"Erk Daniels"

Det är naturligtvis svårt att förmedla en berättelse om Eric Daniels då det är så få uppgifter som finns om honom. Vi vet att han är född den 22:a mars 1825 på ett torp i Norr-Salteå. Exakt vilket torp har inte gått att få fram, då torpare av den här sorten inte registrerades så noga. Hans fader dog när han var 8 år och vid 10 års ålder var också mamman död. I några år levde han tillsammans med en äldre broder kvar på torpet i Salteå, men vid 18 års ålder tjänade han som dräng i olika byar, bland annat i Eden.

1854 finns han i Berg och kallas då för strandfiskare, men betecknas också som svagsint. Han har också varit en trogen kyrkobesökare och tagit del av nattvarden fram till 1868. Den inre oron har tydligen blivit allt starkare efter den här tiden och även om han förblir skriven i Berg, så ser det ut som kringflackandet blir mer och mer hans tillvaro; ett svagsint fattighjon som blir hänvisad att leva av böndernas allmosor och härbärg. En fast punkt har Berg varit, där han förblev skriven fram till sin död den 5:e februari 1891.

Men även om han kände sig utslagen och fattig så har dock självkänsla och egenvärde gett honom styrka att så långt det var möjligt skapa sig en egen tillvaro. Istället för att ligga en viss bonde till last så gick han upp till Nördalsbäcken och byggde där en stenkoja med eldstad och sovplats, ett ristak över och sedan behövdes inte mer. Tack vare bybor som väl känner till markerna, har vi nu kunnat lokalisera fjorton boplatser i lika många byar. Kojorna är olika väl bevarade, men de ger tillsammans ett bra begrepp hur de sett ut när gubben bodde där. Det som är särskilt intressant är faktiskt eldstaden och sovplatsen, kanske också det viktigaste. Det är både snyggt och praktiskt anordnat. Här blev säkert varmt när alla stenarna var uppvärmda. Rökgången skulle även fungera som gnistsläckare, det syns på flera ställen.

Vad man kan fråga sig är varför han gick så långt in i skogen, och varför alltid relativt högt på berget? Det berättas även att han hade en kälke där alla tillbehör fanns och som utdragen kunde fungera som sovplats. Den kälken, berättas det, är senare återfunnen i Grubbe, var den möjligen gjord där?

Särskilt svagsint kan man väl ändå inte vara om man går och lägger sig i en så enkel boning djupt inne i skogen. Det fanns säkert djur av olika slag även på den här tiden. Kanske var det ändå så att just den omgivningen gav den trygghet som den orolige Erk Daniels sökte. Sommarkvällens fågelkvitter och midnatttimmens tystnad ryndes naturligtvis också inne i kojans, och i stillheten växer personligheten fram.

Vad kan det vara som driver en människa ut i ensamhet, armod och fattigdom? Eric Daniels var ju redan från födseln fattig, det behövde han inte anstränga sig för att bli. Bönderna, den tidens fattigvård och socialvård, måste ansvara för fattighjonens överlevnad. Svårigheten var att forma sig till det som bjöds.

Det dracks mycket i Nora på den här tiden och prästen Per Brandell, som predikade under biskop Franzén, gick hårt åt misstbruksförhållandena. Stora skaror samlades för att lyssna till den store folktalaren och predikaren. De här motsättningarna påverkade troligtvis en ensam, men tänkande och grubblande yngling. Han hade lärt sig att läsa och där hade kyrkan huvudansvaret och kunde därigenom även påverka. Kan då detta ha utlöst reaktionen mot det gängse sättet i att leva? Det berättas även att han ofta i sin ensamhet läste högt ur bibeln och sjöng psalmer när han vandrade i skogen.

Ensam i skog och mark, med bibel och psalmbok som underhållning, visst är det ett enkelt sätt att leva! Mat kunde han få av det som växte i skogen kombinerat med lite jakt och lite fiske.

Det berättas också att han utnyttjade rätten till mat hos folket i den bygd han för tillfället gästade. Nog hände det väl också att ansvariga sökte upp honom och gav då mat och tillsyn som behövdes. Hampe Svanberg har berättat

om ett sådant tillfälle då han som barn tillsammans med några kamrater sökte upp gubben i kojans under berget vid Nallmyrsbäcken. Vad vi vet fäste sig Erk Daniels aldrig vid någon kvinna och han fick aldrig uppleva tryggheten i familjegemenskapen.

Om vi då skulle göra en tur runt i Nora och se var dessa kojor är belägna. Det är väl lämpligt att börja i Salteå där vår man föddes en gång. Åke Norgren kan den här trakten och har ingen svårighet att längs Nördalsbäcken och den stora sluttningen ta sig fram till målet. Kojan är skadad och försök att laga den har gjorts. Sydsluttning, morgonsol och utsikt över Nora.

På Sörberget i Eden, ca 400 m från vandringsleden hittar vi nästa ställe. Här är eldstaden väl bevarad och skyddad. Birger Jonsson har fått information av svärmor och visar gärna stigen dit opp.

I Allsta på Högberget söker vi rätt på boplatserna, en stor och härlig skapelse, rätt väl bevarad, Arne Nordlöf som leder oss har förutseende låtit sonsonen följa med. Det är angeläget att en ny generation får känna sin hembygd.

Uppefter Nallmyrbäcken i Östanö finner vi ett nytt ställe inklämd mot klippväggen i morgonsol, skadad och renoverad. Här har Helge Norberg sprungit omkring som barn och berättar gärna om strapatser och minnen.

Frök blir nästa plats, kanske 800 meter från vägen mot Fröksberget. Här är en verkligt härlig skapelse. Stor, relativt välbevarad, inger trygghet så tycks Gottfrid Norberg uppleva vistelsen då han delger oss sina upplevelser i trakten.

Ovanför Bellesmyran i Rossvik, mot Långänget, ligger en koja ganska öppet och flackt på berget. Den är skadad och ofta besökt av bybor och härifrån har vi också fått en bra historisk beskrivning om vår Erk. Hilmer Bergström visar vägen.

I branten på Sörberget i Bölesta finner vi en mindre koja med ett vänligt söderläge. Tyvärr rätt skadad av is och snö. Det är ordentligt brant hit opp, men Erik Westin som väl känner terrängen, kan berätta hur gubben tog näten och materialet som han behövde dit där han sedan satt och lagade eller byggde näten vid kojans.

Ska vi nu fortsätta runt socknen då åker vi till Lövvik och Dyön. Lite otroligt till är väl den här platsen, men eftersom gubben var fiskardräng i yngre år, så är det troligt att han härifrån kunde hjälpa till med vad man kallade hushållsfiske och lagning av redskapen. Yrkesfiskarna låg längre ut och hade sina sjöbodar bland annat på Hamnholmen. Det här området känner äldermannen Evert Norberg till, och hans berättarglädje går inte att missta sig på, och han följer gärna med hit ut.

På Utviks marker, närmare bestämt Trollberget, har vi sedan en verkligt fin koja. Den är inte stor, men ger en bra bild av uppbyggnaden. Det finns rester av ristaket och den är väl skyddad. Malte Haglund visar den väl dolda boningen.

Nästa är Nordvik, inte långt från Hamptjärns strand. Stor, välbevarad eldstad och skorsten, 3 meter hög. Härligt söderläge. Erik Melander har visat på den otroligt fina stigen från Utvik även om det är närmare att gå från Nordvik.

Brandberget i Skullersta har en förhållandevis välbevarad liten koja. Den ligger bra till för att fånga in solen från öster till väster. Birger Bodin känner till platsen och har även informerat den nya generationen.

Tjärned och Tjärnedetsberget blir nästa hållpunkt. En liten och skadad koja med fin häll. Så fint av byborna att ändå hålla platsen bevarad. Paul Jonsson berättar om platsen som ligger lätt tillgänglig i sluttningen.

Stig Tjernberg får beskrivning av sin far Gunnar om hur vi hittar stenstugan på sluttningen mot Storsjön. Det är ju ändå inte så märkligt att dessa rester är ganska skadade, märkligare är väl att något finns kvar.

Nu trodde jag inte på att hitta fler Eric Daniels kojor, men blev mycket förvånad då jag dyker på en under en vandring på "Prästskogen". Liten och obetydlig, men ett tydligt bevis på äkta rester från vår historiska vandringsman.

Det är väl tillåtet att gissa på fler ställen med dessa lämningar, gärna i Nyland eller Klocke. Det är fritt fram att leta.

Med den här rundvandringen ser vi att Erik Danielsson mutat in det mesta av Nora. En fantastisk gärning! Hans verk är inte bara kojor utan en verklighetsförankrad historiebrevning hur den tidens socialvård var uppbyggd och fungerade. Visst visar det också att den som bjuder till, klarar av mycket!

Berättelsen om Erk Daniels har hela tiden hållits levande i Nora, men sannerligt väl isolerad i varje by, det här är vårt. Hampe Svanberg har förmedlat namnet; Erik Danielsson avrundas i vardagstalet till just Erk Daniels. Anteckningarna här bygger på uppgifter från många Norabor, landsarkivet och framför allt nämnda vägvisare. Tack.

Sist tackar vi Dig Erik Danielsson.

Vila skönt!

*Norabygdens kulturmiljöer
genom Knut Åkerlund
(Reviderad version, mars 1997)*

Folkminnen i Murbergets arkiv

Här följer några uppteckningar i Murbergets arkiv som finns på hemsidan www/murberget.se

Till de flitigaste upptecknarna för Norrlands kulturhistoriska museum (nuv. Murberget) och Nordiska museet hörde folkskolläraren Levi Johansson född i Wilhelmina socken. Han gjorde uppteckningar främst i Medelpad och Ångermanland samt delar av Jämtland och Lappland.

De två sista berättelserna är dock upptecknade av en annan känd folklivsforskare Ella Ohlsson, som också var mycket verksam i Norrland.

Barnsbörd i bastusvalen

Meddelare: Änkan Sara Persson i Stranne, Arnäs socken 1917

Det här talade mormor min om, så att det är nog sanning. Då hon var ung tjänade hon piga på ett ställe. En pigkamrat till henne blev "rådd med barn." Mormor och hon var mycket goda vänner, så att flickan anförtrorde sig åt henne och talade om, att hon tänkte döda barnet. Mormor var listig, hon, och sade därför till henne: "Om du talar om för mig, då du känner, att du skall till att föda, så skall jag hjälpa dig, så att du får det väl bortgömt." Ja, mycket riktigt! Flickan sa till, de gick i bastusvalen, och barnet föddes. Då det var gjort, sade mormor till den andra: "Jag kan inte döda barnet, innan du läst fadervår och välsignelsen över det. Skynda dig gör det så skall det inte stå på länge, innan jag har gjort ända på det och gömt undan det." Så lämnade hon barnungen åt modern, som tog den i famnen och läste över den. Så fort hon gjort ifrån sig detta, skrek hon än utöver sig: "För Guds skull, dräp inte barnet! Jag vill ha kvar det!" Det var detta mormor räknat ut och visste. Bara modern själv läst Guds ord över barnet, så hade hon inte makt göra det något illa. "Guds ord är kraftigt, för det är anda och kraft och liv."

Att få veta sin tillkommande

Meddelare: Folkskolelärare J. Viberg, Vibyggerå

Hemma har följande medel att få veta

sin tillkommande varit mycket vanligt. Nio torsdagskvällar å rad går man ut och räknar nio stjärnor varje kväll. Den person av motsatta kön, som först kommer och tar en i hand efter den nionde kvällen, skall man bli gift med. Men – och detta är en djäkla klausul – blir det mulet någon av de nio torsdagskvällarna, så att man ej kan räkna nio stjärnor på himmelen, så måste man börja om från början. Jag har själv försökt detta medel men det lyckades mig ej nå slutet på räkningen. Det kom någon mulen kväll emellan och förstörde det hela för mig.

"De osynliges" brud

Meddelare: änkan Anna Agata Vestman i Nässjö, Nätra socken, 1916

Jag är född i Åsele, men mina föräldrar flyttade till Själevad då jag var bara åtta år gammal. Min mor berättade denna historia:

Det var i Anundsjö i en by, som jag nu

inte minnes namnet på. I en av gårdarna där i byn hade de dottern i fåbodarna på sommaren. Så en kväll blev det en sådan oro på både hunden och hästen där i gården. Hunden sprang och skällde och grävde och syntes vilja ha husbonden med sig, och hästen stod i stallet och stampade och gnäggade. De förstod, att detta måtte betyda någonting, men vad det kunde vara, visste de ju inte. Då tog husbonden och satte sig upp på hästen, och strax gav sig hunden iväg åt fåbodarna till, och hästen höll efter.

I bodarna var det helg. Det hade kommit viterfolk dit, och de tog och klädde flickan till brud och pyntade ut henne med alle handa prydnader av guld och silver. De skulle just till att viga henne vid en av deras ynglingar, då flickans far fick höra hästskällan ute på vallen. Då blev hon förstörd mycket glad, och så ropade hon till: "Gud ske lov! Jag hör min faders hästklocka!" Samtidigt slog hon armarna i kors över

Illustration Margareta Grafström

Vitterkors på kornbastun vid Gammelgården i Myckelgensjö, Anundsjö socken. Vitterkors är en gammal företeelse i norra Sverige. Eftersom vittra inte var kristna trodde man att den korsformade ljusgluggen hindrade dem från att sätta eld på byggnaden eller komma över förråden där inne. Foto Staffan Norstedt.

bröstat. Nu försvann hela det osynliga sällskapet och de tog allt sitt med sig utom smyckena som flickan hade lagt armarna i kors över. Det hade de inte makt över. Sedan for de med flickan till prästgården. Ingen fick veta något riktigt besked av henne, vad prästen hade gjort med henne, men troligen hade han döpt om henne, ty flickan hade sagt att hon svarat på sin döpelse själv. De har nämligen trott, att det skulle vara förbigått någonting i döpelserformuläret för sådana, som vittra har sådan makt över, och då måtte de döpas om, om det skall bli bra igen.

"Gå fästmö"

Meddelare: Hemmansägare Johan Nordenmark i Häggvik, Nordingrå socken 1915

Förr i tiden hade fattigt ungdom (nygifta) att hjälpa upp sin ekonomi. Den unga hustrun tog ett stort kuddvar över armen och gav sig ut i bygden. Hon gick in i gårdarna och ställde sig nere vid, dörren. Hon behövde ingenting säga, ty man visste så väl vad hon ville, och inte behövde hon stå där länge heller. Man gick efter

en skopa korn och slog i kuddvaret, och så gick hon till nästa gård. Dessa unga hustrur sågo ut som flickor, och därför sade man att de "gick fästmö".

Sällan gick de fästmö i hemtrakten, där alla kände dem, ty det var ju på sätt och vis lite genant. Då jag var tio år gammal kom det hit två sådana "fästmö" från Ullånger och de var de sista, jag vet varit ute. Den som "gick fästmö" höll vanligen på därmed hela vintern, och det lyckades nog för mången att varaktigt förbättra sina affärer. Då "fästmön" fick för tung påse att bära satte hon efter kornet i någon gård och fick det vid lämpligt tillfälle fraktat till kyrkplatsen eller annat lämpligt uppsamlingsställe.

"Utbölingen" i Ravestaänget

Meddelare: Ella Olsson i Arnäs, Arnäsfall, 1917

En bondson från Norrälvsjö hade en vinterdag varit till kvarnen med spannmål. Då han på kvällen kom till ett ställe, som kallas "Utbölingsbackarna" fick han höra en jämrande låt som kom allt närmare och närmare. Till slut såg

han otydligt i mörkret huru en liten gestalt satte sig upp bakpå den tomma skrindan. Genast blev det så tungt att hästen stannade. Han satte sig väl åter igång men det gick bara "fot för fot" (i gående) över sjön. Då de nådde land på norra sidan, hoppade "utbölningen" av med ett gällt, elakt skratt – det var förstås en sådan. Då han kom hem, fick han bannor av sin far, för att han kört så vårdslöst. Hästen var alldeles våt av svett och så medtagen, att han ej orkade äta. Ännu på morgonen var hästen svettig. Körkarlen vågade ej tala om äventyret förrän på morgonen, ty han hade hört att man skall bli sjuk om man yppar sådant innan man fått sovit.

En bonde från Näset hade mött densamma "utbölningen", då han kom körandes vägen fram där i närheten. "Utbölningen" hade sprungit i bara skjortan. Bonden bjöd honom åka. Han satte sig upp på lasset, men denna gång blev det ej tyngre för hästen att draga. Bonden frågade honom, vem som rådde om honom. Då hade han svarat: "Röluva däri prästgåln". Dessa sägner har jag hört av gamla personer här på trakten i min barndom.

Anm. "Bo-spanga" av "bo"= bod och "spanga"= spång. Två syllar som bilda golv i själva svalen till en stolpbod eller "häbärje" L.Jn.

"Vitera" på fåbodvallen

Meddelare: Märta Vesterberg i Holm, Medelpad 1917

Min mor berättade, att när hon i sin ungdom var fåbodpiga i Ho fåbodarna i Medelpad, så hörde de på våramna när de kom, att "vitera" flyttade ifrån fåbodvallen. Borta vid en lövsvedja såg de små kvinnor med gula tröjor, och så hörde de hur de "köke" åt kräken. Dessa var också små, men skällorna hördes dunkla. När de sedan flyttade ifrån bodarna på hösten, hörde de hur "vitera" kom tillbaka igen. I de där fåbodarna skulle det alltid vara tyst efter kl. 12 på natten. Hade ungdomen något skoj för sig efter den tiden, så fick de antingen höra hur någon grind smälldes igen, eller också något annat ljud.

De bortkomna barnen och deras grav

Det är länge sedan detta hände. Kanske var det i början av förra århundradet [1800-talet]; Stor-Hampe hörde det omtalas i sin barndom och prostinnan Helena Berg, patron Rinnmans dotter, likaså under sin vistelse på Gålsjö bruk. Ännu vet man också att berätta härom vid bruket.

En smed, som hette Sjöblom, gick en dag uppåt Gållån för att meta sten-

bit. Han lät två av sina barn, en minderårig gosse och flicka, följa med. De hade kommit ett gott stycke in i skogen, där det var en spång över ån, och fadern gick över denna för att se sig om efter ett bra metställe längre upp. Barnen tillsades att stanna vid spången tills han kom tillbaka. Han blev kanske längre borta än han tänkt sig, som det ofta händer, när man är ute på fiske.

Då han kom tillbaka voro barnen försvunna. Under sin väntan på fadern hade de vandrat in i skogen och kommit längre och längre bort. Det söktes länge och ivrigt, också av uppåddat folk, men förgäves, och det fanns vid-skepligt folk som rentav trodde, att de blivit "skoggömda" eller "bergtagna".

Men då det blev vinter och började köras i skogen, hittade en karl, som

var ute för att hämta ved, under tullen av en fälld fura de små, de hade sökt skydd där. Det syntes som om gossen dött först, system hade brett sitt förkläde över hans ansikte och sedan lagt sig ned vid hans sida. Deras kroppar voro illa utgångna då de hittades, och för att de sörjande föräldrarna ej skulle för hårt uppröras av att se dem så, gjordes kistor, i vilka kvarlevorna fördes hem från skogen och nedsattes i en egen grav på kyrkogården.

På graven växte det upp en björk som delade sig i två stammar. Det såg så underligt ut, och platsen började anses som en särskilt "helig" sådan.

Erik Modin

Ur hans skrift: Minnesblad ur Holms säteris och dess bruks historia, 1946

Min barndoms ordspråk

"Så går det när man vill göra väl mot trolla" (trollen), brukade min mamma säga när hon lagt ned mycken omsorg på en sak men inte alls blev uppskattad. Jag vet inte om det är ett ångermanländskt talesätt, kanske hade hon hittat på det själv.

"Otack är världens lön", har samma betydelse och är ett mera vanligt uttryck. Men liksom min mamma använder jag hellre ordspråket om trollen när mitt arbete inte uppskattas.

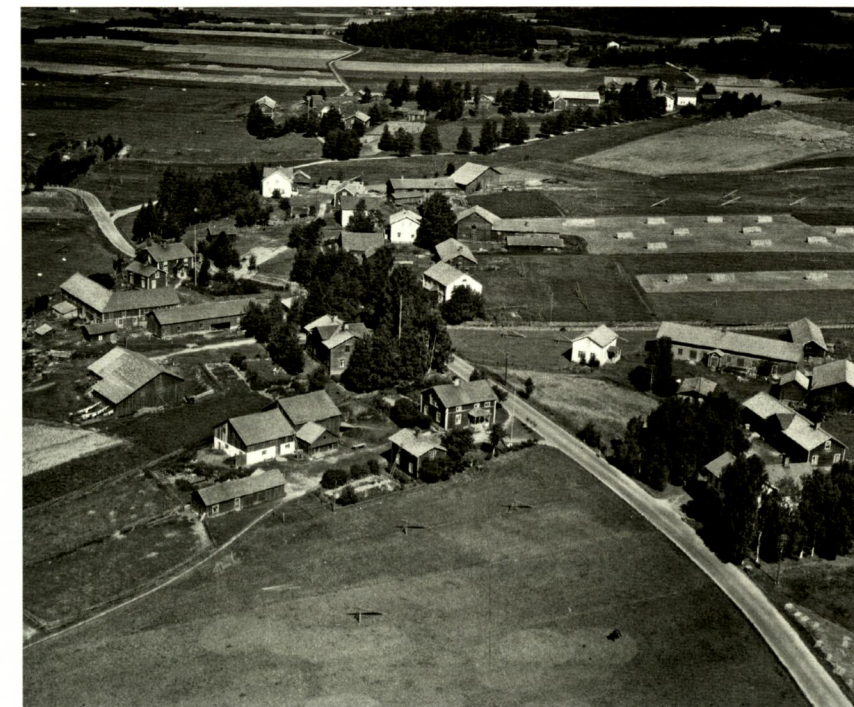
"När musa är mätt och mjöle beskt", fick vi barn höra när vi inte orkade äta upp de stora portioner vi tog när det vankades något extra gott.

Jag har länge trott att detta ordspråk var ett typiskt ångermanländskt dialekt-ordstäv, men så är inte fallet. Professor Pelle Holm har i sin bok "Ordspråk och talesätt", noterat att detta uttryck finns i Christoph Grubbs "Gambla och Nyia Svenska Ordseeder och Lährespråk", skriven 1665. Ordspråket har begynnelse-erim, det förekommer ofta i de gamla ordstäven. Orden mus och mätt börjar på samma bokstav, jämför ordspråket "Lika barn leka bäst".

När vi barn var lata att rensa i trädgårdsländet men gärna kom in och drack saft och åt massor med bullar, då sade mamma så här: "Ni ät så ni svettes och arbete så ni fryser". Vi förstod precis meningen och kände oss lite skamsna. Jag hörde aldrig att någon annan använde detta ordspråk, så jag tog för givet att det var min mammas påhitt. Jag blev överraskad när jag i Pelle Holms bok fann uttrycket: "Han äter så han svettas och arbetar så han fryser". Det var exakt vad min mamma sade fast på ångermanländsk dialekt.

Ivrig i maten och trög i arbetet, är förklaringen som Pelle Holm ger. Ordspråket finns redan i Celsius "Sambling aff swenske Ordspråk", en handskrift från början av 1700-talet.

På landsbygden lägger man märke till vädret på ett helt annat sätt än i staden. Redan som barn blev vi förtrogna med naturens skiftningar. Många ordspråksliknande uttryck användes i det

Djuped från luften. Foto i Läns museet Murbergets arkiv

vardagliga talet. "Mulen morgon blir ofta klar dag", gjorde vi tidigt bekantskap med.

Vi tyckte det var roligare att säga: "Mulet och kulet, alla getter och får är inne".

"Efter regn kommer solsken" är ett vanligt rikssvenskt ordspråk. Vi hade en mera humoristisk variant. Vi hade nämligen hört talas om en gumma som ofta talade "toket å bakvänt" det vill säga hon kastade om orden så meningen blev obegriplig. När solen började skina efter en regnskur så sade vi som gumman: "bäst som de regne så kom det en skur, å bäst som de ä solsken ä dä klart som en spegel".

Jag har sökt i Pelle Holms bok efter ett ordspråk som handlar om kalas, ved och husbygge. Jag har inte lyckats hitta det. Därför är jag övertygad om att det är ett genuint ångermanländskt uttryck, präglat långt innan vi hade oljeeldning. För våra barn, som knappast sett en vedeldad värmepanna eller spis, är ordspråkets senare hälft helt obegripligt. Men vi medelålders och äldre förstår innebörden: "Vill man ha mat ska man ställa till kalas,

vill man ha ved ska man ställa till husbygge".

Det är intressant med ordspråk och ordstäv. Lärda män har forskat i ordspråkets historia.

Dialekt-ordstäv är särskilt intressanta och borde bli bevarade åt eftervärden.

Ingrid Padel, f.d. Djupedsbo
Artikeln har varit publicerad i
Svenska Dagbladet och finns på
Styrnäs hembygdsförenings hemsida.

En sorglig berättelse

Följande historia fick jag höra av en äldre kvinna, som deltog i en studiecirkel på ABF med äldre metallarbetarhustrur i slutet av 1980-talet.

Följande tilldrog sig i början av förra seklet. En man arbetade skift på pappers bruket i Matfors. Han var gift och hade flera små barn. Familjen bodde i ett spisrum, ett kombinerat kök och sovrum, på bruket, en vanlig bostadstyp på den tiden.

Under en period arbetade mannen nattskift och för att orka måste han sova på dagarna. Det visade sig vara

svårt, att lösa konflikten med barnen på dagarna och mannens behov av ostördhet. Var det otjänligt väder och barnen måste vistas inomhus, blev det ständiga störningar.

Detta gjorde att mannen inte orkade, "det gick honom åt nerverna", som min sageskvinna uttryckte det. Dagen före julafton hade han fått nog, tog fram ett kraftigt rep och förklarade för den lamslagna familjen, att nu skulle han gå ut i skogen och hänga sig, så att han äntligen fick ro.

Det blev en sorglig julafton. Familjen saknade allt. Grannarna samlade ihop mat och kom på besök, för att något lindra nöden. De fann familjen sittande i sitt rum. Det enda som fanns till julmat var några morötter. Nu kunde de få lite mat, men sorgen och oron över vad som hänt fadern kunde de inte lindra.

Nu hände det sig att fadern kom hemvandrande på annandagen, utan att ha förmått ta sitt liv. Han hade tillbringat tre nätter ute i skogen och under den tiden förfruset båda sina fötter. Att återvända till arbetet

på bruket var inte att tänka på med de skador han ådragit sig, utan han tillbringade tiden vid spisen.

Nu hade familjens situation drastiskt försämrats. Inte nog med att de saknade en fast inkomstkälla. De hade också fått en vanför man att dra försorg om. Från att ha varit den som försåg familjen med deras försörjning, hade han blivit en som inte bidrog, utan bara skulle förses med mat och omsorg.

Man kan förutsätta hur pratet gick bland grannar och arbetskamrater. Mannen hade en gång tagit ett beslut att ta sitt liv, men inte orkat fullfölja sin föresats. Nu hade han förvandlats till en belastning för dem alla och en feg stackare.

När påsken kom det året tog han slutligen konsekvensen av allt prat, linkade ut i skogen och "hängde sig äntligen", som min sageskvinna uttryckte saken.

Berättad för Margareta Johansson

Ett arbetarkök i Matfors. Foto från Sundsvalls Museums fotoarkiv.

Att vandra bland vittra och annat skrömt på Murberget

För 150 år sedan vandrade skogsrådet omkring och hjälpte kolarna att vakta milan.

På fäbodvallen aktade sig stintan för att bli ensam kvar för då kunde vittra ta henne till brud.

Drängen kastade en pinne eller sten på körvägens offerkast så att inte de osynliga skulle göra lasten för tung för hästen så att den blev stående.

Mor lade en sax i vaggan för att skydda det nyfödda barnet mot trollen och far ställde alltid ut ett fat med gröt åt hustomten till jul som tack för allt arbete under året.

Att kasta en peng i vattnet för att sjörået skulle släppa till fiskelyckan var lika naturligt som att akta sig för de dansande älvorna och deras otäcka förmåga att sätta sjukdomar på en.

Ja, för 150 år fanns det både hytt och mytt i byarna och skogen. I läns-museets folkminnesarkiv finns många berättelser om folktro. Många av berättelserna är upptecknade av Levi Johansson som på 1910-talet reste runt i socknarna och intervjuade gamla människor. Men idag är det sällan som någon vittnar om ett möte med några av dessa väsen. Visst kan man få höra både en och annan historia om blodställare eller spöken, men upplevelser med vittra, skogsfrun m.fl. lyser med sin frånvaro.

Kan hända har det att göra med att vi i dagens vetenskapliga värld har naturliga förklaringar till allt. Eller så är det som farbror Folke sa till mig när jag var liten: "Ja du, flicka lilla, du får nog aldrig se nått skrömt du. För se, de tål inte elektriciteten och nu med alla elledningar som går kors och tvärs så har de nog flytt långt bort till skogs!" *

För att berättelserna om alla dessa väsen fortfarande ska leva kvar har vi i läns-museets pedagogiska verksamhet för barn genom åren arbetat med temat folktro på olika sätt. Och det behövs! Idag är Astrid Lindgrens påhittade vildvittror i Ronja Rövardotter mer kända än våra norrländska vittra som så många äldre har berättat om.

Genom Levi Johansson idoga arbete

En titt genom fönstret på Murbergets fäbodvall under sagovandringen.
Foto Björn Grankvist, Murberget.

finns uppteckningar från nästan hela länet vilket gör att vi kan plocka fram berättelser från skolbarnens hemort när de besöker museet i Härnösand. Eleverna får arbeta med uppteckningarna och dramatisera dem varefter vi tillsammans diskuterar kring folktro förr och nu. Då folktro finns i alla länder har dessa diskussioner gett många intressanta kunskaper. Vet ni t.ex. att det i Iran finns ett väsen som i mångt och mycket påminner om den svenska gårdstomten!

Sedan något år tillbaka har vi även en sagostig ute på friluftsmuseet på Murberget där barn och vuxna kan följa med på sagovandring. På sam-evistet gör barnen stora ögon och kryper lite närmare föräldrarna när de får höra om jätten Stalo som älskar att äta små barn men tack och lov också är mycket lätta att lura.

I skogen bor både troll och jättar och den som tittar noga kan se trollögon som bevakar trollskatten i berget. Vid stigen står även en s.k. trollkärning, en hög rutten stubbe, vid vilken alla får offra en pinne så att trollen

inte har någon makt när vi går längs stigen.

Och på tal om jättar, vet ni varför Klocketjärn i Nordingrå har så brunt vatten? Jo, det är för att när jätten Rölleriomp hade varit och fiskat i Edsättersfjärden så fick han så mycket fisk i sin ränsel att han fastnade när han skulle passera mellan bergen vid tjärnen. Han fick då ta i och baxa isär bergen men han tog i så hårt att han kissade på sig och allt rann ned i tjärnen!

Vandringen fortsätter förbi Viksjö gamla prästgård och Spjute gästgiveri. I dessa två byggnader spökade det redan där de stod på sin ursprungliga plats och det verkar som om spökerna följt med till Murberget för än idag händer det märkliga saker i dessa hus.

Framme på fäbodvallen berättas det om vittra. I ett av kokhusen kan barnen kika in genom fönstret och se en stackars flicka som klätts till vitterbrud och på ett annat kokhus kan de se ett alldeles äkta vitterkors över dörren.

Vandringen går vidare till Ångermanlandsgården. Inne på gårdstunet

får barnen höra om gårdstomten som grå och tyst tassar runt i stallet och flätar tomteflätor i hästarnas manar.

Här avslutas även sagovandringen med en alldeles sann berättelse om brunngubben. Det var nämligen så att när vi gjorde i ordning sagostigen och rekognoserade hur stigen skulle gå så kom vi fram till brunnen på gården. Det sägs att man aldrig fick stirra ned i brunnen för då kunde man stirra brunngubben i vitögat och det var inte bra. En i gruppen lutade sig dock ut över brunnen och tittade ned. Och vips föll mobiltelefonen ur fickan och försvann ned på brunns botten! Så helt fel hade de gamla inte!

På dessa sätt hoppas vi på läns-museet att våra folktroväsen får leva kvar i framtiden, om inte i skogen så åtminstone i minnet!

Maria Nordlund
antikvarie/pedagog vid Murberget
Länsmuseet Västernorrland

* (Och för egen del kan jag berätta att farbror Folke faktiskt hade lite fel. Jag har om inte sett så i alla fall hört skrömt en gång! Det var 1983 då jag och en kompis tältade vid Aldersjön en bit från Kragoms fäbodar. På kvällen fick vi höra hur det var som om det gick kor, hundar och människor på andra sidan sjön. Korna råmade och det hördes svaga plingling från klockor, hundarna skällde och människorna småpratade utan att det gick att urskilja några ord.

1983 var det ingen som hade djur på skogen i detta område så den enda förklaring jag har är att det faktiskt var ett vitterfölje som vi hörde! Tro't om du vill!)

Elvira Madigans kärlek och grymma död

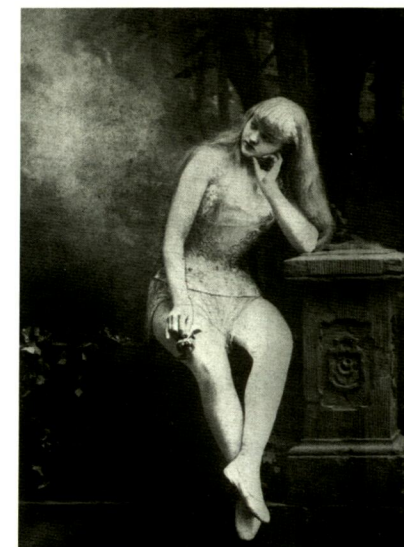
1889 rymde den unga kostryttarinnan Elvira Madigan från Cirkus Madigan, när den befann sig i Sundsvall, till sin älskare löjtnant Sixten Sparre. Sixten Sparre var gift och hade två barn, så förhållandet var mycket opassande.

På Kulturmagasinet i Sundsvall kan man i den stadshistoriska utställningen se Elvira dansa på lina högt över Storgatan.

Historien hade säkert varit glömd för länge sen om inte J. L. Saxon skri-

vet ett mycket känt och sjunget skillingtryck.

Visan om den sköna konstberiderskan Elvira Madigans kärlek och grymma död.

Elvira Madigan. Foto från Sundsvalls Museums fotoarkiv.

Sorgeliga saker hända
Ån i våra dar minsann.
Sorgrigast är dock denna -
Den om fröken Madigan.

Vacker var hon som en ängel;
Ögon blå och kind så röd,
Smärt om livet som en stängel;
Men hon fick en grymmer död.

När hon dansade på lina
Likt en liten lärka glad,
Hördes bifallsropen vina
Ifrån fyllda bänkars rad.

Så kom greve löjtnant Sparre,
Vacker var han, utav börd,
Ögon lyste, hjärtat darre,
Och hans kärleksbön blev hörd.

Greve Sparre han var gifter,
Barn och maka hade han,
Men från dessa han nu rymde,
Med Elvira Madigan.

Så till Danmark styrdes färden.
Men det tog ett sorgerligt slut,
Ty långt ut i vida världen
Tänkte de att slå sig ut.

Men se slut var deras pengar,
Ingenting att leva av!
För att undgå ödet stränga
Bygga de sitt bo i grav.

Och pistolen full av smärta
Greven tar och sikte tog
Mot Elviras unga hjärta;
Knappt hon andas, förr'n hon dog.

Ack mig hör, Ni ungdomsglada,
Tänk på dem och sen Er för
Att Ni ej i blod få bada
Ni ock en gång, förr'n Ni dör!

Musik; traditionell text J. L. Saxon

Glädjen i att få visa och berätta

I dag kommer en grupp från PRO i Sollefteå, på fredag en grupp om 40 personer från Malå i Västerbotten. Det är mest varje vecka en grupp besökare som efter det sedvanliga kaffet vill ha visning av hembydsgården eller höra berättas om Ramsele. Det är nu vi uppfyller målsättningen om tillgänglighet, det är nu vi får kredit för allt strävsamt bakomliggande arbete med vård och katalogisering, med underhåll, styrelsemöten och vad som nu kan ligga i arbetet för en väl-skött hembydsgård. Det är nu man får känna glädjen i att visa upp och berätta, kanske inte enbart om själva hembydsgården och dess samlingar utan även om trakten och dess historia interfolierat med någon berättelse om en märkesperson, händelse eller till och med om skrömta.

Hembygdsföreningen och hembydsgården har blivit representanten för den samlade kunskapen om

Bengt-Erik Näsholm berättar om den nyinvigda lagården på Ramsele hembydsgård för deltagare i höstens byggnadsvårdsresa.

socknens historia. Här kan visas dels tidstypiska byggnader från det agrara samhället och dels samlingar med bruksföremål. Föreningarna brukar även ha i sina arkiv mängder med fotografier, nedteckningar, arkivresor från enskilda arkiv såsom by- och gårdsarkiv. I Ramsele har vi ett löpande projekt, skol- och klasskorten. Var-

annan vecka samlas några entusiaster för att göra sådana kort tillgängliga skola för skola. 1932 fanns i Ramsele socken inte mindre än 25 skolor, visserligen små och en del flyttande skolor förutom de större folkskolorna. Korten samlas in och efter hand projektarbetet blir känt kan det stora arbetet med att identifiera barn och lärare vidtaga. I detta moment med identifiering måste många äldre personer engageras. Korten med namnuppgifter samlas i pärmar, en pärm för varje skola. Pärmar finns uppställda i hembydsgården och har av sommarens gäster och besökare rönt stor uppskattning.

Detta arbete är också ett exempel på hur man tillgängliggör kunskap och vi kan inkassera många uppskattande ord och därmed känna glädjen i att visa och berätta.

Bengt Erik Näsholm

Från Själevad

Bergtagen kalv

Liksom man trodde, att människor kunde bli bergtagen, trodde man också, att husdjur kunde råka ut för samma sak.

En sagesman, född i Västeralns 1857, berättar följande:

Förr har det varit mycket tal om att kräken blev bergtagna när de kom bort på sommaren. Och märkvärdigt kunde det också se ut ibland. Jag minns, att en kalv hemma i min hemgård kom bort en sommar. Och de sökte men fann honom inte. De bådade då upp folk från byn som skulle hjälpa dem att leta. Men innan det bar iväg tog de grytor och spjäll och nycklar och sådant och gick på en berghälla och ringde med. Det skulle vara bra. Och när de kom ut i skogen just framför en berghälla, där de många gånger hade letat och farit förbi, så kom kalven utfarande från en enbuske på hällan.

Precis som om han skulle ha varit kastad. Och dit han föll där låg han. Han var så mager och utpinad, så han kunde varken stiga upp eller gå, utan de måste bära hem honom på en bår. Men han tog sig sedan och blev bättre ändå. Nog såg det ut som om han skulle ha varit bergtagen.

Gårdsrådet

En sagesman, född i Överbilla 1855, berättar:

I Sörbölen, Själevads socken, var det en som hette Nils Olof Bergström som rev en gammal ladugård. Och där en takås var inhuggen fann han på ett ställe en tolvskilling, som troligtvis hade blivit ditlagd för att muta något gårdsrå. – Han lade ifrån sig slanten på en fjärding bredvid, men när han sedan skulle ta den så var den borta. Och ändå hade ingen alls gått där. Det var som om rå skulle ha tagit slanten.

En sagesman, född i Västerbillsjö 1834, berättar om folk i nattarbete på bygge:

I Västerbillsjö var det på ett ställe de höll på att bygga en ny gård. Där fick de på nätterna se folk i arbete på alla knutar, liksom på dagarna. På den tiden hade männen ofta röda stickemössor på sig, och så hade också de där som arbetade på nätterna. Det var kanske rå för gården.

*Ur Själevad förr och nu.
Själevads hembygdsförenings
skriftserie nr 2 1959*

Hus med historia i Medelpad och Ångermanland Byggnadsvård och föreningsliv

Varje sommar lockar Grundsunda hembydsgård med kaffeservering och våfflor. Om årets besökare på gårdstunet höjde blicken såg de ett idogt gäng som jobbade med sockenmagasinets spåntak. En värdefull men obetald insats som tog två veckor. Foto Staffan Norstedt

Hus med historia. Namnet smakar onokligen bra i munnen och visst är det hus med historia som alla vi i hembygdsvården förvaltar. Hus med berättelser om Fattigsverige, stigportar, hemlängande döttrar och timmermannens redskap. Jag har förmånen att få arbeta som antikvarie och pedagog under fem månader för att på bästa sätt tillsam-

mans med er arrangera och samordna föreläsningar, kurser och seminarier som på olika sätt kan öka vår kunskap och intresset för detta med byggnadsvård. Ett mål är att kunna samordna alla oss som är intresserade av byggnadsvård så vi känner till varandra; föreningsliv, hantverkare, privatpersoner och myndigheter, och kanske på sikt göra

*Köket i "Pahléns" med lerklinade väggar.
Foto Johanna Ulfsdotter.*

*Spånläggningen börjar vid takfoten.
Foto Johanna Ulfsdotter.*

Blyspröjsat fönster, Nordingrå hembygdsgård. Foto Johanna Ulfsdotter.

► hembygdsgårdarna till ett självklart besöksmål för byggnadsvårdsintresserade. Här finns fantastiska exempel på lokal byggnadsteknik och interiörer. Ett annat mål är att erbjuda fortbildning, förmedla kontaktuppgifter och litteraturtips för att underlätta för kommande byggnadsvårdsarbete på just er hembygdsgård.

Men, kanske ni tänker, har inte vi sysslat med byggnadsvård i alla ti-

der?! Jo, absolut! Men det går även trender inom detta med att bevara och förvalta vårt kulturarv och mycket har hänt de senaste 50 åren. Intresset för byggnadsvård ökade snabbt i samband med Europeiska byggnadsvårdsåret 1975 och det innebär bland annat att man har ett varsamt och respektfullt förhållningssätt till byggnadens arkitektur och historia. Att bevara så mycket som möjligt av det original

och den patina som finns i byggnaden och låta själen i huset leva kvar som en skyddande ande från svunna tider. Det finns många olika sätt att förvalta en byggnad på och det viktiga är att veta vad man vill berätta. Under 1900-talets moderniseringar har många vackert slitna snickerier eller charmfullt sneda väggar och tak, målats om och rätats upp. Visst blev det fint, men någonting försvann av det kulturarv som vi så gärna vill förmedla... Kan vi i hembygdsrörelsen sprida tankar kring detta och påvisa vikten av att bevara vårt vackra kulturarv i form av lokala byggnadstraditioner tror jag vi når ännu fler intresserade nya medlemmar. Kanske kan vi även skapa förutsättningar för en levande landsbygd just med ökat intresse för traditionella hantverk och material. Fler timmermän, byggnadsvårdare och hantverkare behövs faktiskt i vårt län.

Falufärgskokning och bebyggelsehistoria

Just nu pågår byggnadsvårdsåtgärder på åtta av länets hembygdsgårdar. I Långsele har man en unik möjlighet att just visa byggnadsvårdens variationer. De gamla byggnaderna på Palhéns gård ska dels varsamt restaureras och anpassas till både museal verksamhet med bevarande av originaltapeter och snickerier, samt till föreningslokal med modernt kök, samlingsrum och handikapptoilet. I Attmar i Medelpad är det stället det gamla fähuset som fått nytt spåntak och som idag står och lyser i sin prakt och i Torsåker ska det gamla härbret, som tidigare tjänat som stigport i den medeltida bogårdsmuren vid kyrkan rätas upp och få nya syllstockar. Många olika insatser och åtgärder som alla som tittar förbi, kan ta del av.

Vi planerar för en rad program och föreläsningar för just er att delta i! Bland annat bjuder Grundsunda hembygdsförening in till en kväll med bebyggelsehistoriskt tema, Från kokhus till herrgårdskultur, den 22 sep. kl

18.30. På Alnö planeras en kurs med Anders Berglund i september om att måla med linoljefärg, samt hur man kokar Falu rödfärg på egen hand. Vi hoppas även på att ha en dag med tema timringsteknik och lagning av gamla timmerhus i september eller oktober.

Seminarium Murberget 30 oktober

Som avslutning på detta projekt kommer vi att arrangera ett seminarium i byggnadsvårdens tecken. Då kommer bland andra Göran Gudmundsson från Gysinge Byggnadsvårdscentrum till Murberget och föreläser tillsammans med en rad andra föredragshållare. Missa inte det!

Information kommer att skickas ut till alla föreningar per post samt följas på hembygdsförbundens och Länsmuseumets hemsida.

Vill ni veta mer så ring eller skriv gärna till mej!

Väl mött!

*Johanna Ulfsdotter
antikvarie/pedagog Hus med historia
Samarbetskommittén för Medelpads
samt Ångermanlands hembygdsförbund
Västernorrland*

Attmars hembygdsgård. Spånläggning på stall och härbre. Foto Johanna Ulfsdotter.

Faktaruta

Hus med historia är ett projekt som ägs av Sveriges Hembygdsförbund. Det pågår under åren 2010 och 2011, då landets hembygdsföreningar har möjlighet att för första Riksantikvarieämbetet som avsatt 30 miljoner under två år. Här i Västernorrland har åtta föreningar beviljats bidrag samt fått pengar till en samordnande tjänst som under fem månader arbetar på 60% med utbildning, rådgivning och information.

Hembygdsföreningar som beviljats bidrag:

Nordingrå 122 130 kr till fasadarbeten, restaurering av blyinfattade fönsterglas och spåntaksläggning.

Långsele 80 000 kr, interiör restaurering av 1700-tals byggnad, samt timringsarbete och stockbyte.

Junsele 71 451 kr till spåntak och byte av syllstock på bryggstuga och lofthus.

Säbrå 45 765 kr till restaurering av härbre. Stockbyte, restaurering av golv och trappa, riktning av väggar och iordningställande av grund.

Grundsunda 198 080 kr till restaurering av kyrkhärbren. Stockbyte, riktning av grund, spåntaksarbeten

Torsåkerbygden 24 927 kr till byte av syllstock och justering av grund.

Alnö 59 647 kr till fasadrenovering, byte av takås, målningensarbeten på hängrännor och vattbräden. Översyn av tegeltak.

Attmar 48 000 kr till spåntak på stall och härbre.

Läs mer om de olika projekten och program:

www.hembygd.se

www.murberget.se/pagec.aspx?id=481

Hällings Kalle

Kalle Karlsson var född den 16 november 1877 i Hällingen i Holm. Han hade två bröder och fyra systrar och var den, som så småningom blev känd som Hällings Kalle. Han dog den 7 juni 1960 i Holm. Brödratrion blev legendarisk på grund av sina kroppskrafter. De initierade ansåg, att den äldste brodern Nicke var den, som var starkast i trion. Men Nicke var inte mycket för att demonstrera sin styrka, något som däremot Kalle gärna stod till tjänst med. Förutom Hällings Kalle, lystrade han till namnet Stor Kalle. Föräldrar var Karl Johan Olofsson född 1849 och Margareta Hjerpe född 1841.

Det berättas, att man till Hällingen beställt en timmerman, för att uppföra ett nytt bostadshus. När timmermannen en morgon infann sig på arbetsplatsen, fanns där inte något timmer. De tre bröderna låg och sov och hade ännu inte börjat sin arbetsdag. Nu försvann de in i skogen och kom om en stund bärande på var sin timmerstock, förmodligen 8 - 10 meter långa.

Skribenten slutade folkskolan 1939. Redan då förekom historierna om Hällings Kalle. Vid berättartimmen var det flera som valt just Kalles bravader. Det konstiga är att de flesta historierna inte blivit annorlunda med tiden. Exempelvis den om när Kalle slog en hund mot en grindstolpe så att han dog och konstaterade: "Det var en Djävul att vara frön". Han hade också på cykel besökt kvarnen i Dacke för att köpa mjöl. Kalle lastade den kanske bortåt 100 kilo tunga mjölsäcken på pakethållaren. När han satte sig på cykeln sjönk den ihop. Kalle konstaterade, att cykeln bestod av rena marmeladen. Historien om hur han sam över Holmsjön med en järnspis på ryggen, är av senare datum och förmodligen berättad av något icke åsyna vittne.

Bröderna var jägare, fiskare och skogsarbetare. Skogsarbetareverktygen var misskötta och det kostade mycket arbete att stubbsåga. Trots detta föll det fort för Kalle. Det berättas att det t.o.m. saknades tänder

i svansen. Att aptera virke enligt instruktionen var ett okänt begrepp. En förtvivlad skogsfaktor begärde hjälp av sin jägmästare. Vid färden längs basvägen träffade de Kalle, som fällt ett antal träd över vägen. Kalle stod mitt ibland träden och kapade på gehör. Jägmästaren steg ur skrinkan för att hälsa. Kalle tog upp snusdosan med kommentaren: "Ska ru ha en snus Gubbdjävul".

Kalle var en överdängare på att hugga kastved. Vid en avverkning i Bergeforsen hände det ofta, att det kom åskådare. I stället för att bära ihop veden, brukade han då sparka ihop de en meter långa klamparna. Detta för att demonstrera sin styrka.

Bröderna tillbringade mycket av sin tid vid Sundsjöarna, där de sov på nätterna under en upp och nervänd båt.

Den olaga älgjakten på skogen i Vike.

HÄLLINGS KALLE

Ett vittne.

Resurserna var knappa. Kalle hade inte någon hane till sitt gevär. Han slog på tändstiftet med en sten.

När Kalle träffade någon Lidenbo, hörde de sig alltid för om hälsotillståndet hos Nicke. Den som ville reta kalle, berättade om hur stark Nicke var. "Hä ha aldrig varit nå gagn i han", var då Kalles kommentar.

Kalle berättade om när han och Nicke skjutit en älg vid Sundsjön. Kalle ville, att de skulle binda ihop benen på älgen och trä en slana igenom och bära hem den. En bärare i varje ände. Men Nicke trodde sig inte orka med sin del. Då kapade Kalle av älg huvudet och sa till Nicke: "Ta huvudet du, så tar jag resten" och jag var framme i Hällingen före Nicke. Han hade alltså trots sin betydligt tyngre börda gått ifrån Nicke. Så honom var det inget gagn i.

Det finns ett problem med, att skriva om bröderna. Detta på grund av, att de var grova i mun och brukade en vokabulär, som är mig främmande. Intima händelser beskrivs på ett oblygt sätt och i raka ordalag, som mera hör hemma i talspråket än i skrift. Tyvärr kommer därför de händelserna att falla i glömska.

Berättat av Sven Söderqvist
Lidens Hembygdsförening

Teckningen föreställer Hällings Kalle när han vittnade i Häradsrätten i ett mål om olaga älgjakt. Tecknare var Sven Sidén som på den tiden var anställd av Nya Samhället. Han blev sedan värvad av Idrottsbladet.

Skidstavarna

"En sån märkvärdig 'n guffar som min var det inte många som hade! - När han varit på marknad i stan hade han med sig en stor 'n karamell och det största äpple han kunnat få tag på. jaa, han var så mycket fin!" berättar Signe Eriksson från Gryttjöm i Säbrå. Den allra märkvärdigaste gudfarsgåvan var ett par skidstavar. Alla barn runt om i byarna, i Tuvan, i Bötsle och i Solum hade hemtillverkade stavar, då omkring 1925, därför var det en obegripligt stor händelse att få ett par som var köpta i stan!"

Det ansågs förr mycket viktigt att utse faddrar åt sitt barn. Ju fler faddrar ett barn fick ju hedersammare var det, men minst fyra skulle det vara. Det var oftast en farbror och hans hustru, en morbror och hans fru, som blev de utvalda. Om de var unga och ogifta kallades de lillgudmor och lillgudfar. Kunde man få prästen till fadder var det riktigt storfint.

Om föräldrarna dog skulle "gu'mora å guffar" träda till och ge sitt gudbarn en kristen uppfostran. Ofta ordnade gudföräldrarna gifte åt sitt gudbarn. Hos dem fick man plats

som lilldräng eller lillpiga, när man fyllt femton, kanske redan tidigare, men vid femton var det i lag påbudet, att man skulle ut och tjäna. Man skulle alltid komma ihåg sitt gudbarn med presenter.

Många är de säbråbor, som berättat för mig om vilken otroligt snäll guffar eller gumora de haft.

Text och bild
Margareta Grafström

Det är hembygdsforskaren Gustaf Gustafsson syster, som är avritad. Man åkte skidor i kjol ända in på 1930-talet.

HEMBYGDSFÖRSÄKRINGEN

Sveriges Hembygdsförbund

ANSVARSFÖRSÄKRINGEN

En ansvarsförsäkring ingår i grundförsäkringen som omfattar alla föreningar som är medlemmar i Sveriges Hembygdsförbund.

Ansvarsförsäkringen gäller för sak- eller personskada som funktionär eller arbetstagare i "tjänsten" orsakat tredje man.

Försäkringsbolaget utreder skadestandsfrågan, förhandlar med den skadedrabbade och utbetalar skadeståndet. Självrisken är 10 procent av basbeloppet vilket i dagsläget blir 4 200 kr.

Ansvarsförsäkringen gäller för all verksamhet föreningen bedriver men inte för skador orsakade genom åkgräsklippare, bilar, båtar, tåg och flyg. Tilläggsförsäkring såsom trafik- eller båt-försäkring behöver tecknas.

Den gäller inte heller för omfattande bygg-verksamhet. Tilläggsförsäkring för miljöansvar och byggherre-försäkring behöver här tecknas för att inte föreningen skall riskera att bli skadeståndsskyldig.

I försäkringsvillkoren finns den fullständiga beskrivningen av försäkringsomfattning och undantag.

UPPDATERA FÖRSÄKRINGEN

En påminnelse om att den uppdaterade försäkrings-teckningen måste göras även om ingen förändring skett och att den skall vara insänd senast den 30 /9.

Har ni frågor kontakta försäkringskansliet!

Hembygdsförsäkringen, Östra Långgatan 30A, 432 41 Varberg
hembygdsforsakringen@hembygd.se 0200-22 00 55

Avs. Medelpads & Ångermanlands Hembygdsförbund
Åstön 765, 860 35 Söråker

B
Föreningsbrev

Textilarkivet i Sollefteå

Program

- 4 september kl. 12.00–16.00 Linberedning och spinning
- 11 september kl. 14.00 Arkeolog Ola George berättar om arkeologiska fynd från länet
- 18 september kl. 16.00 Johan Knutsson, Nordiska museet föreläser om friargåvor
- 30 september kl. 18.30 Stickkafé med hemslöjdskonsulent Ulrika Bos Kerttu

Sy din folkdräkt

23–24 oktober eller 20–21 november.
Läs mer på www.textilarkivet.se

Kurser

Brickvävning 3 oktober
Knyppling 9 oktober
Läs mer på www.medborgarskolan.se

Fri entré www.textilarkivet.se
Öppet onsdag–lördag 12.00–16.00
Nipan 22 Sollefteå, tfn 0611-886 00

 murberget
Textilarkivet Västernorrland